Bogusław Kreja: Słowotwórstwo polskie na tle słowiańskim. Studia. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego: Gdańsk 1999, 226 str.

W poslednim zešiwku „Lětopisa“ smy so dowědźeli, zo je Bogusław Kreja, awtor recensowaneje knihi, dnja 26. decembra 2002 njejapcy zemrěł.[1] Předležaca recensija je hižo do jeho smjerće planowana a tež dźělnje napisana była. Nětko so wona nimowólnje stanje z hódnoćenjom žiwjenskeho skutka zemrěteho na polu sorabistiki.

Recensowana kniha zjednoća we sebi jednotliwe studije, kotrež je Bogusław Kreja předpołožił předewšěm w dźewjećdźesatych lětach zańdźeneho lětstotka. Njejsu to prěnjopublikacije, ale znowawozjewjenja nastawkow – před tym rozbrojenych po wšelakich pólskich časopisach a zběrnikach (dokładnje wo tym hl. pod *Źródła* na str. 215–216). Z jich zhromadźenjom w tutej knize je nětko tež za zwonka Pólskeje dźěłacych zajimcow lěpša přistupnosć data.

Přez čo je zběrka studijow za nas, za sorabistow zajimawa? Wosebje z dweju přičinow, kotrejž datej so hižo z titula wučitać. Awtor wobjednawa sprěnja słowotwórbne problemy pólšćiny „na tle słowiańskim“. Tajki konfrontatiwny přistup drje njeje ničo rědke, ale zo je w chětro šěrokej měrje tež serbšćina wobkedźbowana, to tola předstaja w slawistice hišće přeco wěste wuwzaće. Tu je so to nimale w kóždym nastawku, to rěka w cyłku w 15 nastawkach wot 17, stało. Při tym je so dźiwało zdobom na hornjoserbšćinu a na delnjoserbšćinu, tež to w literaturje tak často njebywa. Jedyn z artiklow so cyle wobmjezuje na serbšćinu.

Druhi aspekt, kiž mamy a chcemy wuzběhnyć: Tematika nastawkow je čisće słowotwórbna. Słowotwórba je w slawistice disciplina, kotrejž so poměrnje snadna ličba slědźerjow wěnuje. A předewšěm sorabistiska słowotwórbna literatura móže jenož mało pozicijow prezentować. Ćim bóle so wjeselimy nad wědomostnym angažementom njeboh awtora za słowotwórbu w serbšćinje.

Naša recensija ma so w dalšim koncentrować na sorabistiski dźěl knihi. Wuprajimy so k někotrym jednotliwym jeje nastawkam.

W nastawku „Słowotwórcze związki polszczyzny z innymi językami słowiańskimi“ (str. 9–15) wotkrywa awtor zajimawe a dotal njewobkedźbowane rozdźěle mjez słowjanskimi rěčemi. We wjetšinje padow dźe wo zhromadnosće zapadnosłowjanskich rěčow a słowjenšćiny porno druhim slawinam. Tajka distribucija je po Kreji charakteristiska za „lokatiwny sufiks (przyrostek lokatywny)“ *-ownia* a pod., to je hs./ds. *-ownja* (na př. *wagonownja*/*knigłownja*), kiž „je produktiwny jenož w skupinje zapadnosłowjanskich rěčow“ (str. 19), dale za sufiks w samsnej funkciji *-arnia*, hs./ds. *-arnja* (*kowarnja*/*pjakarnja*) a za „wjelefunkciski“ sufiks *-ina*, dalokož wón služi k tworjenju pomjenowanjow rěčow (hs./ds. na př. *rušćina*). Wo sufiksu *-anin*/*-an*, kiž słuša tohorunja do tutoho kompleksa rozdźělow, hl. dale deleka. Při deminutiwach wot substantiwow na sufiks *-ec*, to je serbsce *-c*, rozeznawa awtor znutřka pólšćiny: W dialektach zapadneje Pólskeje, na Kašubach kaž tež we wulkopólskich a šleskich dialektach so tute deminutiwa tworja z pomocu sufiksa *-ek* (hewak pólsce *-ik*). Tutu narěčnu wosebitosć ma pólšćina zhromadnu z druhimi zapadnosłowjanskimi rěčemi, to rěka w serbšćinje tutón sufiks *-ek* wustupuje w kontinuanće *-k*: hs. *hólčk*, ds. *tykańck*. Druha sufiksowa distribucija we wobłuku slawinow předleži pola desubstantiwiskich adjektiwow wot wěcownikow typa *gramatyka*, *biologia*. Tu wupadnje pólšćina ze skupiny zapadnosło-

[1] Hl. In memoriam prof. dr. Bogusław Kreja / Małgorzata Milewska, in: Lětopis 50 (2003) 1, str. 180 sl.

wjanskich rěčow, kiž tu pokazuja přezjednosć z ruśćinu – z tym, zo tworja adjektiwy ze sufiksom *-ski*: serbsce rěka tutón typ *gramatiski*, *biologiski* a pod.; druhe slawiny tworja wotpowědny typ ze sufiksom *-ny*.

B. Kreja diferencuje, štož słowotwórbne jenakosće a rozdźěle nastupa, mjez dawnymi historiskimi a nowšimi, přez wliw jednych rěčow na druhe datymi, na př. přez „wliw ruskich rěčow [?] na pólšćinu“ (str. 15).[2] Tute nowše wowliwnjowanje přez cuze rěče wšak je tež trjeba wobkedźbować pola serbšćiny, wo čimž so awtor njewupraja. To potrjechi w prěnim rjedźe pomjenowanja rěčow na *-ina* (*ruśćina* atd.), kiž wotpočuje w serbšćinje na češkim wliwje; tuta serbska słowotwórbna móžnosć datuje so po swojim nastaću hakle wot srjedź 19. lětstotka, t. r. wot doby narodneho wozrodźenja. Wona je tež wobmjezowana na wobě serbskej spisownej rěči, serbske dialekty ju njeznaja.[3] Drobny rozdźěl mjez hornjoserbšćinu a delnjoserbšćinu w pomjenowanju *němskeje rěče* – w jednym padźe (hs.) *němčina*, w druhim *němšćina* (ds.) – mamy sej zawěsće wujasnić přez direktne přewzaće češkeje podoby (čě. *němčina*) resp. wutworjenje po hewak płaćiwym mustrje wot adjektiwow na *-ski*: *němski* → *němšćina*, t. r. hs. *němčina* zawěsće njeje wot pomjenowanja přisłušnika narodnosće *Němc*, kaž pisa B. Kreja, wutworjena.

Specielny nastawk wěnuje so tematice „Formacje na *-anin* i *-an* w języku polskim i w innych językach słowiańskich“ (str. 46–64). Na jara wobšěrnym materialowym zakładźe, tež wobšěrnym rěčnohistoriskim, su předstajene distribuciske rozdźěle dźiwajo na sufiksowej varianće *-anin* (prěnjotnje *-ěnin* resp. *-janin*) a *-an*. Awtor dóńdźe ke konkluziji, zo w zapdnosłowjanskich rěčach a w słowjenšćinje „dominuja formacije z jednorym přiwěškom *-an*“, a to hižo wot jara dołheho časa, mjeztym zo „we wostatnych slawinach, potajkim we wuchodno- a južnosłowjanskich rěčach (nimo słowjenšćiny) knježi zestajany sufiks *-anin*“ (str. 63). Štož nastupa pólšćinu, njeje tutón staw tak jara za spisownu rěč charakteristiski, ale za dialekty. Dlěšej wotrězkaj wo serbšćinje předstajatej najprjedy material za hornjoserbske „habitatiwne formacije“ (t. r. formacije, wutworjene wot pomjenowanjow bydlenskich městnow) typa *Budyšan*, *delan*, při čimž su tu zapřijate tež tajke ze sekundarnym sufiksom *-čan* (*Radworčan* a pod.). Wobkedźbowane su za hornjoserbšćinu zdobom dźensniše dialekty a w skromnej měrje rěčne pomniki. Za delnjoserbšćinu pokazuje so na wosebitosć, zo so tu skerje tworja jenož deapelatiwiske formacije na *-an* (typ *krajan*), pola habitatiwnych formacijow je porno tomu produktiwny sufiks *-ań* (typ *Barlinań*) resp. je často dóšło k twórbam z kombinowanym sufiksom *-anań* (typ *Drjejcanań*). Zo pak su twórby z jednorym *-an* tež w delnjoserbšćinje něhdy bóle rozšěrjene byli, dokumentuje Kreja z wosobowymi mjenami, kotrež ekscerpuje z Mukoweho „Słownika dolnoserbskeje rěcy a jeje narěcow“. Su to mjena typa *Gosdschan*/*Gosdjan* resp. *Gózdźan* (wot městneho mjena *Gózd*). Wotrězkaj wo serbšćinje stej přeswědčiwje napisanej. Předewšěm so tu z dosć materialom wupokazuje wěsty strukturny rozdźěl mjez hornjoserbšćinu a delnjoserbšćinu: Na jednym boku steja jenož twórby na *-an* resp. *-čan*, na druhim boku mamy bóle diferencowanu situaciju w podobje formacijow na *-an*, *-ań* a *-anań*.

Wosebite wobjednanje dźiwajo na serbšćinu žada sej dale zajimawy nastawk „Formacje na *-aszek* typu *wujaszek*, *kuraszek* w języku polskim i innych językach sło-

---

[2] Citaty z recensowaneje knihi podawaja so w serbskim přełožku recensenta.

[3] Dokładnišo hl. H. Jentsch: Die Entwicklung der Lexik der obersorbischen Schriftsprache vom 18. Jahrhundert bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts. Bautzen 1999, tam wosebje str. 180–182, 271.

wiańskich“ (str. 112–121). Tu awtor zwěsći zhromadnosć mjez „pólšćinu a woběmaj serbskimaj rěčomaj“ (str. 119): Sufiks *-aszek*, serbsce *-ašk* wustupuje předewšěm w pólskich narěčach a tu zaso wosebje w kašubskich, mjenje w pólskej spisownej rěči, wón je na druhim boku znutřka serbšćiny bóle charakteristiski za delnjoserbšćinu hač za hornjoserbšćinu. Material za delnjoserbšćinu je Kreja ekscerpował z delnjoserbsko-němskeho słownika („Dolnoserbsko-němski słownik“) M. Starosty z l. 1985, a wón konstatuje, zo so při tutych twórbach wosebje jedna wo deminutiwa pomjenowanjow předmjetow, zrědka zwěrjatow, na př.: *bomašk*, *kwětašk*, *gołubjašk* atd. Předstajeny hornjoserbski material je ekscerpowany ze słownika H. Zemana („Słownik górnołużycko-polski“) z l. 1967; tutón wšak ma swój brach w tym, zo wjetši dźěl přikładow (*kwětašk* a pod.) je chětro dwělomneje eksistency. K woprawdźe awtentiskim přikładam pak słuša na kóždy pad deminutiwum *kiješk*, w kotrymž *e* bjezdwěla pochadźa z *a*, změnjeneho mjez dwěmaj mjechkimaj konsonantomaj na *e*; B. Kreja z njeprawom widźi we warianće *-ešk* „konkurowacy sufiks“ k *-ašk*. Prawe je Krejowe wobkedźbowanje, zo wotpowědny femininiski sufiks *-aška* w serbšćinje drje njeeksistuje – ani w hornjej, ani w delnjej; w pólšćinje formacije na *-aszka* njejsu wuzamknjene, ale wone tola jara zrědka wustupuja. Hinak je to w serbšćinje pola wotpowědnych twórbow neutrumoweho genusa. Za delnjoserbšćinu mjenuje awtor deminutiwiske substantiwa na *-ašk*o kaž na př. *gnězdaško*, *swětlaško*, *słynjaško*. Štož nastupa hornjoserbšćinu, wobhladuje wón twórby na *-ašk*o resp. *-ešk*o jako „skerje wuwzaća“ (str. 120). Z tym drje wón nima cyle prawje: Recensent je hižo w l. 1974 pokazał na to, zo je pola wěstych typow neutrow tworjenje deminutiwow z pomocu sufiksa *-ešk*o poměrnje rozšěrjene, kaž to wobswědčeja přikłady kaž *woknješko*, *jadrješko*, *křidleško* atd. Pola t. mj. n-zdónkow je tute wašnje słowotwórby samo regularne: *płomjo – płomješko*, *wumjo – wumješko* a pod.[4] Je trjeba hišće přispomnić, zo njemóže so pola wšitkich substantiwow, kiž so kónča na *-ašk*, wuchadźeć wot jenakeho sufiksa. Twórby kaž serbsce *nopašk*, *kłubašk* a druhe su deminutiwa słowow kaž *nopach*, *kłubach* – tu so potajkim jedna wo rozšěrjenje jenož ze sufiksom *-k*. Ale na tutu wšelakosć sufiksa *-aszek* po přirjadowanju wšak Kreja sam skedźbnja prajo, zo „njeje geneza sufiksa *-aszek* jara wurazna. Dźěl formacijow móže so wotwodźeć wot nomenow na *-asz* [...] Někotre formacije su zwjazane z formacijemi na *-ak*“ atd. (str. 120)

Čistosorabistiski je přinošk „Nomina agentis na *-ćel* i *-ćer* w języku górnołużyckim“ (str. 203–211). Zaměr tutoho artikla je „dokładniše přepytowanje synchroniskeho poměra mjez formacijemi na *-ćel* a *-ćer* a pospyt wujasnjenja – na zakładźe tohole poměra – genezy sufiksa *-ćer*“. Zwěsći so, zo sufiks *-ćel*, z kotrymž so tworja dewerbalne nomina agentis typa *stworićel*, znaje hornjoserbšćina runja druhim słowjanskim rěčam. Twórby ze sufiksom *-ćer* typa *stworićer* na druhim boku wustupuja jenož w hornjoserbšćinje. Po woznamje su formacije na *-ćer*, kaž ze słowniskich informacijow wuchadźa, synonymy tych na *-ćel*; často so wone wot samsnych werbalnych zdónkow porno sebi tworja, ale nic přeco – dobry přikład je *dźěłaćer*, ke kotremuž njeeksistuje žana wotpowědna twórba na *-ćel*. Kreja konstatuje dale, zo disponuje hornjoserbšćina nimo toho často nad synonymami, wutworjenymi z *-ćel* a *-ar*/*-er* typa *rukowaćel – rukowar*, *hajićel – hajer*, a w jednotliwych padach mamy w našej spisownej rěči wšitke tři słowotwórbne možnosće porno sebi, na př.: *knježićel – knježer – knježićer*. Wón na

[4] Přir. Gramatiske tabele hornjoserbsce: za serbšćinu na wyšich šulach ze serbskej wučbu, 2., wobdźěłany a rozšěrjeny nakład, Budyšin 1984. Tam pod wotrězkom „Wortbildung“ wot H. Jenča, str. 143.

kóncu dochadźa k zwěsćenju, zo so pola twórbow na *-ćer*, štož jich genezu nastupa, prawdźepodobnje jedna wo wuslědk kontaminacije mjez formacijemi na *-ćel* a tymi na *-er*: *budźićel* ⧺ *budźer* > *budźićer*. Z předstajeneho materiala – tak awtor – wuraznje wuchadźa sekundarnosć twórbow na *-ćer*. Móžemy slědej myslow awtora derje sćěhować a přihłosujemy jemu, štož hłowny wobsah a rezultat jeho přepytowanja potrjechi. Ważne je za nas předewšěm jedne ze zasadnych wuprajenjow nastawka, zo su twórby ze sufiksom *-ćer* typiske hornjoserbske, je to za sorabistiku nowe typologiske spóznaće. Bychmy wšak sej přeli hišće wěste dodatne přepytowanja resp. w jednotliwosćach wěste diferenciacije. Njewuchadźa prawje, wot kotrych słowotwórbnych bazow so tworja deriwaty na *-ćel* a *-ćer*. Kaž so zda, su pola *-ćel* wšelake móžne (*dari-ćel*, *rukowa-ćel*, *měj-i-ćel*), pola *-ćer* na druhim boku nic: *dźěła-ćer*, *budźi-ćer* atd. Druhdy so tež jedna wo požčonki z čěšćiny, na př. pola *spisowaćel* (← čě. *spisovatel*), w serbšćinje žadyn werb *spisować*, kaž jón awtor po słowniku Zemana podawa, njeeksistuje. Pokazać bych skónčnje chcył hišće na wosebity rěčnohistoriski aspekt, zwisowacy z twórbami na *-ćel* a *-ćer* w hornjoserbšćinje. W staršej hornjoserbskej spisownej rěči do połojcy 19. lětstotka wobsteji zdźěla konfesionelny rozdźěl mjez nimaj: W pismowstwje ewangelskeje proweniency wužiwaja so pola přepytowaneho dźěla słownistwa jenož twórby na *-ćel* (*stworićel*, *radźićel* …), mjeztym zo dominuja w pismowstwje katolskeje proweniency te na *-ćer* (*stworićer*, *radźićer* …).[5]

Serbski material je so we wšelako wobšěrnej měrje wobkedźbował też w nastawkach „Rozwój formacji na *po-'e* typu *pojezierze*, *Pomorze* w języku polskim na tle innych języków słowiańskich“ (str. 16–38), „O formacjach typu *kadzielnica*, *chrzcielnica* w języku polskim i innych językach słowiańskich“ (str. 39–45), „Formacje apelatywne i imienne na *-osz* w języku polskim i innych językach słowiańskich. Antroponimiczna geneza przyrostka *-osz*“ (str. 73–91), „Formacje na *-iniec* typu *babiniec*, *krowiniec* w języku polskim (na tle słowiańskim)“ (str. 92–111), „Kaszubskie i innosłowiańskie przymiotniki typu *małuszki* ‘małuśki’“ (str. 186–190) a „Czasowniki zdrobniałe na *-k-* w dialektach polskich oraz w innych językach słowiańskich“ (str. 191–202). Dalše specielne nastawki su wěnowane słowotwórbnym prašenjam, wo kotrychž smy horjeka w zwisku z přehladowym typologiskim artiklom „Słowotwórcze związki polszczyzny …“ hižo rozprawjeli; w tutych nastawkach su sufiksy *-ina* (*-izna*), *-ownia* resp. *-ownja* a adjektiwy wot substantiwow typa *gramatyka*, *biologia* hišće wobšěrnišo a z wjace materialom wobjednane. K serbskemu materialej powšitkownje hodźi so prajić, zo je wón zwjetša derje wuzwoleny. To rěka, zo je relatiwnje mało padow, hdźež so wobchadźa a argumentuje ze serbskim leksikaliskim materialom, kiž je čisto słowniski a wobsahuje twórby, kiž w realiće rěče njeeksistuja. Z městnami jón B. Kreja z prawom też sam kwalifikuje jako „kumštne formy“, tak na př. w nastawku wo formacijach na *-ćel* a *-ćer*, hdźež so twórby *dźěłaćel*, *dźećer* a pod. na te wašnje charakterizuja (str. 206, 207). Zo so tajka charakterizacija njeje wšudźe stała, hdźež by trjeba było, resp. zo so tajki material scyła njeby respektować měł, njemóžemy awtorej porokować. To zależi na njedostatku našich staršich serbskich leksikografiskich žórłow, kiž chowaja we sebi tójšto leksikaliskeho balasta. Wo tym smy so hižo často při wšelakich składnosćach wuprajili a wospjetujemy to tu.[6] Mamy pak za ważne – dźiwajo na tu recensowanu knihu – přistajić, zo jeje zasadne wuprajenja typologiskeho razu wo serb-

[5] Hl. H. Jentsch: Die Entwicklung ..., wosebje str. 83, 88, 127, 130.

[6] Štož nastupa „Słownik górnołużycko-polski“ H. Zemana, kiž je był hłowne žórło za B. Kreju, hl. recensiju H. Jenča w Lětopisu A 19 (1972) 2, str. 237–245.

šćinje pod mjenowanym brachom staršich słownikow njećerpja, tute spóznaća wobchowaja njehladajo na to swoju połnu płaćiwosć. – Njech je skónčnje na to pokazane, zo so w serbskim materialu knihi tež jewja ćišćerske zmylki (na př.: str. 11 hs. *češćina* – ma być *čěšćina*, str. 12 hs. *nemčina* → *němčina*, ds. *nemšćina* → *němšćina*, hs. *hórnčk* → *hornčk*, str. 61 *Diessen* → *Dissen* atd.). Ale tute zmylki wostawaja w znjesliwej měrje.

Wobhladujemy recensowanu knihu jako rozsudny přinošk k słowotwórbnemu přeslědźenju serbšćiny. Jeli budźe so jónu pisać – da-li Bóh a da-li wuwiće sorabistiskeho rěčespyta – systematiska słowotwórba serbšćiny abo znajmjeńša hornjoserbšćiny, změje slědźenje Bogusława Kreje w tajkim dźěle ważne městno. Wobžarujemy jara, zo njemóže njeboh awtor hižo sorabistiku pomhać přisporjeć. Recensent so na druhim boku wjeseli, zo wobsedźi wot awtora wosobinsce signowany a jemu wěnowany eksemplar knihi – fakt, kiž je wobhladował jako zawjazk k recensowanju a k hódnoćenju sorabistiskeho skutka pólskeho slawista.

Helmut Jenč

Mina Witkojc: Echo aus dem Spreewald. Gedichte. Aus dem Niedersorbischen von Elke Nagel. Hrsg. von Christiane Piniek. Domowina-Verlag: Bautzen 2001 (Die sorbische Bibliothek), 179 S.

„Kleine Literaturen“[1] fristen, genauso wie „kleine Sprachen“, meist ein Schattendasein. Dies gilt insbesondere für „minoritäre Literaturen“, d. h. für solche, die im eigentlichen Verbreitungsgebiet der betreffenden Sprache von einer „großen Literatur“ (der Literatur der Mehrheitsbevölkerung) konkurrenziert werden und sich nicht anderswo in einer komfortableren Lage befinden. Für die marginale Position gibt es mehrere Gründe. Zum einen ist das potenzielle, d. h. sprachkundige Lesepublikum nicht sehr zahlreich. Zum anderen ist es meist zweisprachig und wird seine Lesebedürfnisse nur zum Teil durch die „minoritäre Literatur“ stillen (können). Und schließlich können „minoritäre Literaturen“ nur beschränkt die Sprachbarriere überwinden und in Form von Übersetzungen[2] einem anderssprachigen Publikum zugänglich gemacht werden. Auch dafür gibt es wieder Gründe. Der wichtigste ist wohl, dass der Literaturbetrieb „minoritärer Literaturen“ in der Regel zu klein und zu wenig professionell ist, um sich erfolgreich nach außen zu präsentieren und damit von außerhalb wahrgenommen zu werden.[3] Des

---

[1] Der Begriff ist quantitativ zu verstehen, nicht qualitativ. Zur Problematik der Begrifflichkeit vgl. Christiana Piniekowa, „Kleinliteratur – Versuch einer Begriffsbestimmung am Beispiel sorbischer Literatur“, in: *Lětopis* 45 (1998) 1, S. 3–11.

[2] „Übersetzung“ wird bis auf weiteres als Oberbegriff verwendet. Zur Differenzierung vgl. Anmerkung 19.

[3] Es ist ein generelles Problem des Übersetzungsmarktes, dass er meist sehr selektiv ist und durch die Auswahl der übersetzten Texte stereotype Vorstellungen bedient, statt die Vielfalt der Kulturen, aus denen übersetzt wird, zu berücksichtigen. Vgl. dazu Lawrence Venuti, *The Scandals of Translation. Towards an ethics of difference*, London-New York: Routledge 1998, v. a. S. 67 ff. Es ist bemerkenswert, dass Venuti als Gegenmittel „minoritizing translation“ fordert (S. 9 ff.). Obwohl er darunter (und überhaupt unter „minority literature“) nicht die Berücksichtigung „kleiner Literaturen“ in unserem Sinne versteht (er spricht von minoritären